

ANKETA O UKUSU

Iz materijala ankete o ukusu, sprovedene za vreme ovogodišnjeg Sterijinog pozorja, koji nam je ustupio Slobodan Filimonović, novinar iz Beograda, donosimo odgovore Dušana Matića, Miroljuba B. Protića i Petra Džadžića.

DUŠAN MATIĆ

Pitanje:

U nedavnim razgovorima o kritici (koji su objavljeni u „Delu“ broj 6 za 1960 godinu), i kod vas i kod Oskara Davića i kod Aleksandra Vuća, Petra Džadžića i ostalih učesnika u razgovoru uvek izlazi kao bitno, pitanje senzibiliteta književnog kritičara. Njegov afinitet prema određenom stilu umetničkog dela. Da oni koji se nalaze u emocionalnoj rezonanci Desanke Maksimović ne osciluju na emocionalna kretanja recimo Oskara Davića. I obrnuto. Ako je to već tako, ne čini li Vam se onda da je pitanje ukusa jedno delikatno pitanje za našeg savremenog čoveka i njegov odnos prema umetnosti uopšte, a posebno prema modernoj umetnosti? Odnosno, da li je ukus našeg savremenog čoveka savremen?

Odgovor:

Da! Mislim da je o ukusu i senzibilitetu zaista važno danas govoriti. Jer neki naučnici u svetu tvrde da će 15 godina koje stoje pred nama, uslovljene brzim prosperitetom tehnike, predstavljati više nego dva veka, ako se za tempo brzine uzme XVIII vek. Po nekima, petnaest budućih godina u tehničkom i opštedruštvenom razvoju biće ravnice periodu od hiljadu godina. Ukus koji se inače uvek brzo menja, ako se uporedi sa ostalim faktorima u čovekovom životu, verovatno će u budućih 15—20 godina doživeti ogromne promene i preobražaje.

Rezultati ovih dubokih transformacija u tehničkom, društvenom i uopšte kulturnom razvoju svakako će učiniti da čovekov senzibilitet, na kome ustvari počivaju svi pojmovi i elementi o ukusu, lepom, ružnom i tako dalje, pretrpi, po mom mišljenju, nepredvidive promene.

Mene, koji sam na neki način prisustvovao radjanju moderne umetnosti-slikarstva sa Pikasom, poetije sa nadrealizmom, radjanju filma (uporeda sa radjanjem nove tehnike), ipak iznenadjuje sa kolikom lakoćom je danas ta moderna umetnost postala naša svakodnevna iako je bila pre oko 20—30 godina pravi skandal i pripadala je samo nekolicini egzaltiranih i ekscentričnih pojedinaca.

Pitanje:

Znači ispunjenje društvene funkcije moderne umetnosti? (S obzirom da su je neki teoretičari stavljali u podređen položaj u odnosu na prethodne umetnosti).

Odgovor:

Pa možda može i tako da se kaže. Ali ako je neko u podređenom položaju, to ne bi bilo...

Pitanje:

Da li čovek primajući modernu umetnost vaspitava svoj senzibilitet i ukus na određenu rezonanciju, tako da gubi osetljivost i afinitet prema onoj tradicionalističkoj? I obrnuto? Ne stvaraju li se možda navike u emocionalnim tokovima kojih čovek nije ni svestan?

Odgovor:

Ne! Ja to ne shvatam tako. Posle Pikasa bolje razumemo egipatsku, i grčku umetnost i Leonarda da Vinčija. Nije slučajno da je Freud u našim danima otkrio kako se u naborima haljine da Vinčijeva slike „Sveta Ana“ nalazi ptica sa raširenim krilima... Posle Prokofjeva i Debisija, bolje razumemo Šopena?

Pitanje:

A kod nas?

Odgovor:

Posle Rastka Petrovića, Mije Pavlovića i Branka Miljkovića, još dublje shvatamo Branka Radičevića.

Pitanje:

Znači, moderna umetnost sa svim postulatima (uključujući tu i ukus) koje sobom donosi našem modernom čoveku, samo je logičan dalji razvoj umetnosti i čoveka sa sveukupnošću uslova u kojima živi?

Odgovor:

Da! I danas se već može reći da je moderna umetnost izašla iz faze borbe za svoju afirmaciju. Više nije pitanje da li smo za novo ili staro slikarstvo. Danas se postavljaju pitanja da li umetnosti uopšte otkrijemo ono što je čoveku najprimisnije i što je najviše umetnost i poezija. Da u tom ogromnom svetu produkcije ljudskog duha otkrijemo umetničke vrednosti, pa bilo da su one nastale u doba pećinskog čoveka ili danas u građevinama koje zida L'Korbiže.

Mislim da umetnički ukus modernog čoveka treba posmatrati u širem smislu reči i ne svoditi ga samo na primanje moderne umetnosti.

Pitanje:

Može li se na ukus i na njegovog brže kretanje uticati vaspitanjem?

Odgovor:

Ne verujem da se ukus može didaktički, nekako školskim načinom razvijati, nego samo celokupnim razvojem ličnosti savremenog čoveka, kojoj život u svakom slučaju daje izvesnu definitivnu sadržinu vanškolskih vremenskih prostora. Jer, kao što umetnik gradi svoj svet i svoje umetničko delo celokupnom ličnošću, tako i onaj ko umetničko delo prima, mora ga primati isto tako aktivno svim svojim bićem. Vaspitanje ma kakvo ono bilo nije u stanju stvoriti jednu celovitu ličnost. Zato čovek mora uložiti svoj sopstveni napor u tom smislu... Pa i umetnik je pošao od toga što je jednom bio gledalac i slušalac. I on stvarajući obavlja onaj isti posao koji bi inače njegov gledalac, naprimer, da je imao dara i vremena, da raspolaze istim sredstvima, uradio. Tako umetnik radi jedan izuzetan i nezamenljiv posao za sve ljude. U tome je njegova univerzalnost.

Pitanje:

Šta mislite o nivou ukusa našeg savremenog čoveka? Odnosno, može li se on na neki način odrediti nekim volumenom? Može li se izmeriti snaga senzibiliteta našeg savremenog čoveka u odnosu na savremenog čoveka evropske i vanevropske kulture?

Odgovor:

Teško je na sve to ovako brzo odgovoriti. Morao bi čovek malo da razmisli o tome... Ali što se tiče našeg čoveka, ja bih taj termin zamenio: „Naši ljudi“ koji su doživeli burne, revolucionarne

preobražaje. I ako hoćete sve njih odjednom da stavite, naprimer, pred platna Pikasa i da ih na osnovu toga cenite, pogrešili biste. Jer, ja bih to mogao da kažem za ukus naroda neke druge zemlje, u odnosu na Pikasa. Ali, ne može se donositi ocena ukusa jednog naroda na ovako mehanički i apstraktni način. Pitanje prijemošći i uticaja jednog umetnika nije nikad tako jednostavno i očigledno. Delovanje jednog umetničkog stvaraoća i njegovog umetničkog dela potseca više na delo radijacije nekog radioaktivnog predmeta, čiji je uticaj nevidljiv ali je dublji i opasniji od svih očiglednih sredstava... Čovek prosto i nije svestan da je njegov senzibilitet i ukus pod uticajem nekog umetnika ili umetničkog dela. To je jedan spontan proces... koji zahteva vreme i intenzitet umetničkog zračenja.

MIODRAG B. PROTIĆ

Pitanje:

Dešava se da vaspitaci po škola govore o sterilnosti moderne umetnosti. Oni još uvek nose u razred torzo Miloske Venera a deca ipak crtaju „apstraktne“ ili „moderne“ slike. Nije li to simptom jednog novog UKUSA, kome se suprotstavlja jedan prevaziđeni UKUS, pomalo možda i reakcionaran, zadržavajući i spavajući slobodnu manifestaciju modernijeg osećanja sveta?

Odgovor:

Raskorak između školske nastave i života postoji ne samo u oblasti umetničkog vaspitanja već i u drugim oblastima. Ukoliko su one praktičnog karaktera i bitne za svakidašnji život zajednice, taj raskorak se brzo ukloni. Medjutim u apstraktnim oblastima na njega se reaguje sporije jer se on teže zapaža i jer je ponekad nejasno treba li u takvoj nastavi primenjivati kriterijume života ili kriterijume jedne postularane, i u životu prevaziđene doktrine.

Ne smatram da je loše što nastavnici još uvek unosi u razred Milosku Veneru, premda bi bilo dobro da pored nje učenicima pokaže i Pikasovu „Gerniku“. Uopšte ne mislim da bi dobar nastavnik smeo da se „opredeljuje“ protiv stare umetnosti za novu umetnost, kao što nikako ne bi smeo da čini ni obrnuto. To bi bilo, i to jeste, izraz primitivizma a ne izraz idejne čvrstine i određenosti. Ne treba odbaciti staru umetnost već stara shvatanja o umetnosti; razlikovati predrasude od simpatije, i simpatiju od stvarnog dubokog razumevanja (do kog se, medjutim, bez simpatije nikada i ne stiže).

Posle iskustava iz milenijumskog razvoja umetnosti možemo sa većom sigurnošću govoriti o suštini i biću slike i skulpture. To je veliko preimstvo moderne umetničke teorije. Nastavnici koji poznaje ta iskustva i tu teoriju praprijem da je to krupan zahtev i da je u praksi uglavnom još fiktivni ideal — lako će shvatiti vitalnost i vrednost moderne umetnosti. Jer dok se ne shvati umetnost uopšte ne može se shvatiti ni moderna umetnost. Esencija je estetički uvek ista: umetnost. Njeni modusi ispoljavanja mogu biti uvek različiti: umetnost pojedinih epoha. I utvrditi šta izaziva tu različitost u okviru istog — drugi je težak problem pred kojim stoji naš nastavnik.

Umetnička teorija je ukratko vrlo složena i komplikovana. Zahteva ozbiljan rad i ličnu obdarenost. To nas često primorava da se od tih složenih, suptilnih pitanja branimo jednostavnim, mrtvim akademskim shemama. Očigledno je da bi njih iz školske nastave trebalo što pre ukloniti.

Između „modernih“ dečjih crteža i moderne umetnosti — onda kada je ona najneposrednija i najuzbudljivija — ima dosta zajedničkog. To je za savremenu umetnost veliki kompliment: ona čuva intenzivnu ljubav ka životu, uspomenu na ljudsko detinjstvo, nostalgiju ka

jednom maštovitom, vilinskom svetu iz prvih snova i u ovom mašinizovanom, zadihanom svetu preostavlja često oazu svežine i mladosti.

PETAR DŽADŽIĆ

Pitanje:

Estetski ukus kod kritičara i njegova uloga u donošenju kritičarevog suda o vrednostima nekog umetničkog dela?

Odgovor:

Bez tog suptilnog osećanja, koje ste nazvali „estetski ukus“ kritičar ne može biti kritičar. Može biti eventualno sociolog umetnosti, ili nešto tome slično. Moć kritičarskog „sudjenja“, to je pre svega moć osećanja i razlikovanja vrednosti.

Pitanje:

Kad se govori o ukusu obično se misli na onaj prvi dodir subjekta sa umetničkim delom. O onom nesvesnoj (skoro) inklinaciji prema određenom delu. Ali ja Vas molim da kažete nešto više o tome.

onaj drugoj fazi ukusa kad on evoluirao od impresije ka ekspresiji. U jedan stav prema delu. Znači, ukus kao kriterijum. Kao racionalan stav. Kao životno gesto.

Odgovor:

Ukus može biti ne samo „kriterijum“, „racionalan stav“, već i etički i stvar. U vremenima koja su odbacila deset božijih zapovedi, koja nemaju u potpunosti formulisane etičke principe, ukus može postati, makar koliko to izgledalo paradoksalno, i kategorija morala.

Pitanje:

Nije li navika na primanje jedne određene vrste umetničkih dela ili izvesnih stilova opasnost po ukus i njegov celovitiji razvoj?

Odgovor:

Ne vidim zašto „navika primanja umetničkih dela“ ne bi neprekidno razvijala ukus, počinac ili kolektiva. Opasna su zasićenja. Ali, mi nismo nacija koja je stekla pravo da govori o tome.

TRAJANJA

ODLOMCI MARGINALIJA

...U svima vremenima, glupost je na isti način dočekivala poeziju i misao, i dok ove, u svome toku koji ne prestaje nikad, menjaju svoj lik, svoj izraz i svoj glas, dotle grimasa gluposti ostaje uvek ista, nepromenjena i nepomična...

Cudnovato je na kako malom broju predrasuda većina ljudi, ozbiljnih ljudi, tzv. „intelektualnih radnika“, osniva svoju duhovnu ravnotežu, na kako malom broju konvencija takozvana inteligencija oslanja svoj sud, svoje shvatanje sveta, svoje spavanje nad svetom. Te predrasude nisu čak ni neke uobičajene dogme, već navike u mišljenju, nazori primljeni u kolektiv, u školskim klupama i neprovereni, ovdem obojeni jednim temperamentalnim, doterani i ukrašeni psihologijom, i uvek dobro zaklonjeni, obezbeđeni od oluja, zemaljskih i nadzemaljskih, koje bi ih raznele kao pepeo. Otuda vekovno izgrađivanje svih mogućih zaklona, pa bili to oblakoderi filozofskih sistema ili dokazni poetičnih tradicija, blokhausi kazuistike ili vile diletantizma, izbe „ruske duše“ ili kule od slonove kosti pesničkih duša, remesanske palate estetičkih koncepcija ili skromni kućerici pedagoških skleroza, zemunice birokratskih svetinja ili eskuriali istorijskih svetinja. Metafizično govoreći...

Apstraktna i devičanska čistota duhovna, održavanje jedne nepomućene, integralne neuklanjanosti, nisu mi nikada izgledali ni kao dovoljan cilj jedne delatnosti, ni čak kao zadovoljavajuće opravdanje za neutučuće u sukobima koji se nameću („Sua-ve mari magno...“), kao dovoljan motiv za ograđivanje od izvesnih relativnih nužnosti, kao alibi, kao razlog za ostanak u kuli od slonove kosti. To kultivisanje čistote (upravo jednog lažnog čistunstva) činilo mi se uvek, i čini mi se još danas, kao staklena bašta gde cvetaju kamelije individualističke psihologije. I to je jedno od onih doterivanja, ukrašavanja, plašljivih predrasuda. Integritet, medjutim, jedne nekonformističke ideologije, izvesna ma i preterana osetljivost pred kompromisima, čistota moralnog stava, izgledaju mi, naprotiv, kao neophodno jemstvo za svaku duhovnu delatnost...

Ka krajnjem oslobodjenju svih moralnih realnosti, ka krajnjem iskorišćenju svih zapostavljenih snaga u čoveku, ka omogućenju realne slobode, vodi ona linija duž koje bih želeo da uputim, da upustim smisao svega onog što mogu da pokušam i donekle,

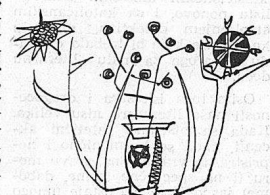
možda, da ostvarim. Što više pristajem na kompromise, tim su mi nevidljiviji pravaci cilja te linije...

Na rubu horizonta gde se sastaju jučerašnjica i današnjica, gde se vrši razmena, smena i razračunavanje između dveju generacija, pojmovi kao „veliki pisac“, „priznati autoritet“ itd. ne igraju nikakvu ulogu. Kao ni sentimentalne simpatije. Istorijska književnost sa apotekarski porjedanim književnim prvog, drugog, trećeg... reda, sa numerisanim osobinama, velikog, poluveklog, četvrtvekolikog, osminu velikog pesnika, ta istorijska književnost, zajedno sa svojom devičanskom postrimom teorijom književnosti, gde su isto tako numerisani sastavni delovi „dobrog ukusa“, — jedno je; a život duha sasvim je nešto drugo...

Čovek koji slobodno traži istinu, čovek koji istinito traži slobodu, nailaziće na jednu od bezbrojnih činjenica koje se isprepljuju pred tom tražnjom, u obliku nemirne ljudske gluposti, zaslepljenosti, kukavičluka idejnog i moralnog, nepravde svake vrste, — taj čovek obično baš u tim trenutcima ogorčenosti i žučnosti jasno vidi i pravedno govori. (Ovde, razume se, nije reč o psihološkim momentima, o ogorčenju i žučnosti jednoga „subjekta“, gde govori zainteresovana sebičnost, uvredjena sujeta, ponižena ličnost u najužem smislu reči). Dezinteresovana duhovna pobuna ne zaslepljuje, već, naprotiv, otvara oči i obasveta vidik, i diktira reči nadahnute istinom...

Marko RISTIĆ

(Marginalije I-IV, martnovembar 1929; Od istog pisca, Novi Sad, MS, 1957)

REDAKCIJA OVOG BROJA ZAKLJUČENA JE 25. SEPTEMBRA 1960. GODINE.